

“Türkiye’deki Kadın Hareketlerinin Farklı Şehirlerde Karşılaştırılması” Araştırma Projesi Raporu

V. Türkiye’deki Neoliberal Rejim, Otoriterleşme Süreci ve Kadın
Hareket(ler)i Arasındaki İlişkiler Üzerine

Betül Yarar

Eylül 2017

V. Türkiye’deki Neoliberal Rejim, Otoriterleşme Süreci ve Kadın Hareket(ler)i Arasındaki İlişkiler Üzerine

Giriş

Türkiye siyasi tarihinin karanlık dönemlerinden birini yaşıyor. Seküler orta sınıfların, Alevilerin, kadınların, rejime eleştirel bakan demokratların ve elbette Kürtlerin kendilerini farklı biçimlerde tehdit altında hissettikleri bu dönemde, Türkiye’deki kadın hareketinin de siyasi bir hedef haline gelmesi söz konusu. İçinden geçtiğimiz bu sürecin bu araştırmanın siyasi arka planını oluşturduğu düşüncesiyle, bu yazıda bu genel siyasal bağlam içinde kadın hareketini veya hareketlerini nasıl ele alabileceğimiz veya böyle bir çalışmayı yürütürken dikkat etmemiz gereken temel konuların neler olduğu sorularına yanıt aramaya çalışacağım. Bu bağlamı belirleyen iki olgu olarak neoliberal rejimlerin siyasal hayatımızdaki etkilerini ve aynı çerçevede Türkiye’deki kadın hareketi-leri-yle ilgili ne tür sorular sorabileceğimizi ortaya koymaya çalışacağım. Daha sonra alternatif toplumsal hareketlerin iç dinamiklerine ve içsel farklılaşmalara odaklanacağım. Bu açıdan kimlikler arası kesişimlerin ve siyasi duruş farklılıklarının etkileşimine dikkat çekmeye çalışacağım.

Bölüm 1: Türkiye’deki Kadın Hareketi Üzerine Yapılan Bir Çalışmanın Kapsamı

Türkiye’de siyasal alanda AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi)’nin liderliğinde giderek şiddetini arttıran bir otoriterleşme söz konusu. Ancak şunu da gözden kaçırmamak gerekir. Genel olarak Avrupa ve Amerika’da da sağ rejimlerin ve/veya ideolojilerin güç kazandığı bir dönemden geçiyoruz. Dolayısıyla bu durum Türkiye veya Ortadoğu’ya özgü olmadığı gibi, sadece İslami köktencilik veya siyasal İslam’ın bu coğrafyadaki yükselişiyle de açıklanamaz. Farklı coğrafyalar içinde sağ rejimlerin yükselişi açısından yaşanan politik etkileşim ve ortaklıkları, özellikle neoliberalizmin küresel hegemonyası temelinde incelemek mümkün. Böylece bu çerçevede ifade edilebilecek argümanlar, sadece Türkiye’nin meselesi olmaktan çıkıp, hepimizin ortak geleceğiyle ilgili, sorumluluğunu paylaşmamız gereken küresel bir sürecin analizine dönüşebilir.

Bilindiği gibi, dünya özellikle son otuz yıldır önemli ve köklü bir değişim süreci geçiriyor. Bu dönemde sosyalizme - ya da en azından tekçi merkezîyetçi devlet müdahalelerine dayanan sosyalizm biçimine - olan inanç ciddi bir sarsıntı geçiriyor. Ayrıca daha önce siyasi alanda egemen olan refah devleti modelleri de dağılmış durumda. Keynesyen refah modelinin azalan önemi, ulus-devletin ve devlet müdahalesinin düşüşü buna benzer binlerce konferansta defalarca belirtilmiş olgular. Dinamik piyasa ekonomisi olarak tanımlanan şeyin alternatifsiz olduğu yönündeki kaba iddia ne yazık ki kabullenilmiş görünüyor. Bununla beraber kapitalist küreselleşmenin teknolojiyi, bireysel yeteneği ve girişim kültürünü, piyasada ve iş gücünde esnekleşmeyi, sermayenin küresel akışkanlığını ve benzer başka kavramları öncelikli kılan yeni ekonomilere dönüşmesini de içselleştirmiş görüyoruz. Liberal düşünceden türeyen ve sağ kanat entelektüeller ya da yeni muhafazakâr olarak adlandırılanlar tarafından üretilen bu moda kavramlar, “küçük ama güçlü devlet”, aile ve din gibi geleneksel değerlere dönüş ve benzeri başka muhafazakar yaklaşımlarla eklenmiş durumda. Buna göre, sosyal demokrasi nosyonu da yeniden tanımlandı. Siyasetçiler siyasalarını veya vizyonlarını uygularken pragmatizmlerinin ölçüsünde gerçekten fütursuz olabilmeye başladılar. Bu yeni tip pragmatizmin etkisi altında, siyaset farklı ideolojiler arasındaki geleneksel çatışmaların ötesine taşınmak istendi. Karşıtlık içinde olan sağ ve sol duruşlar arasında bir uyum yaratmak yöneticilerin temel hedeflerinden biri haline geldi. Böylece ideolojik ilkeler yerini ideolojik olmayan karar mekanizmalarına ve hizmet anlayışına bırakmaya başladı. İdeolojiyi geride bırakmak arzusunun, yönetsel teknikler, disiplin ve kontrol önlemleriyle donanmış rasyonel ve teknokratik bir yönetim kurmak isteğine dönüştüğünü de görüyoruz.

Bu neoliberal siyaset anlayışının izlerini AKP’nin, seçilmişlerin halkın hizmetinde olması ve “gereksiz” ve “anlamsız” politik tartışma ve çatışmalardan uzak durması gerektiğini vurgulayan “hizmet” kavramında görmek mümkün. Elbette AKP’nin sosyal politika yaklaşımı muhafazakâr ilke ve düşünceler sosuna fazlasıyla batırılmış durumda, ancak pragmatizmi ve siyaset karşıtı siyaseti açısından AKP projesi Bill Clinton, Gerhard Schröder ve Tony Blair’in üçüncü yol olarak adlandırılan söylemlerini de anımsatmakta. Bu teknokratik devlet ve yönetim anlayışını İngiltere’de Teatcher’dan, Amerika’da Regan’dan ve Türkiye’de Özal’dan bu yana duymaktayız. Hepsinin retorikleri bir zamanlar Francis Fukuyama’nın öne sürdüğü o köklü iddiaya dayanıyor: Gerçekte bizim tanık olduğumuz şey aslında tek bir ideolojinin zaferi: “Bir sürü evrim, devrimden ve savaştan sonra özgürlükçü güçler sonunda diktatörlükleri yıktı.

Piyasa ekonomileriyle temsili demokrasinin kombinasyonu yapabileceğimizin en iyisidir”. Diğer bir deyişle bu ilkeler diktatörlüklere karşı bir sağaltım aracı olarak savunulduğu gibi, belirli coğrafyalarda savaşların başlatılması ve bu modern siyasal ilkeleri farklı yönlerde değiştirmek ve radikalleştirmek isteyenlere karşı güçlü mücadeleler yürütülmesi için de gerekçe olabiliyorlar. Bu anlamda otoriterleşmekten sakınmayan yönetimlerin hedeflerinde, aşırı dinci-sağcı örgütler olabildiği gibi, radikal solcular da yer alabiliyor. Dolayısıyla kendilerini asıl meşru yönetim zihniyeti olarak rotaya koydukları anda otoriterleşmeye izin veren bu ilkelerin, yani ekonomik liberalizmin ve temsili demokrasinin, otoriter rejimlere karşı mücadele için yeterince güçlü araçlar olduğu fazlasıyla şüpheli. Ekonomik liberalleşmenin aslında otoriter anlamda ve polis-asker gücü bakımından “güçlü devlet” kavramıyla uyumlu olduğunu pek çok kuramcı belirtmektedir (Hall, Jessop etc.).

Fukuyama’nın piyasa ekonomileri ve temsili demokrasi gibi iki temel ilkeye dayanan bu basit formülünün ötesinde bir hayalimiz olamaz mı? Türkiye’deki otoriter rejimin dayandığı ilkelerin de aynı olduğunu hatırlatmak isterim. Gerçekten de “siyaset” kavramını ajandalarımızdan ve sözcük dağarcığımızdan çıkarmamız mı gerekiyor? Sağ rejimler tarafından bize gerçek demokrasi olarak dayatılan biçiminin ötesinde demokrasinin yeni ve daha radikal formlarını hayal edemez miyiz? 2000’lerin dünyasında alternatif politikaların yeni parametreleri nedir? Neoliberaler tarafından önerilenlerin dışında bizi diğer olasılıklara doğru yönlendirecek alternatifler ve potansiyelleri araştırmak için, toplumlarımıza ve siyasi hareketlerimize daha yakından bakmamız gerekir. Bu aynı zamanda Giddens, Fukuyama, Huntington ve diğerlerinin önerdiklerinden farklı politik lenslerle dünyaya bakmamızı gerektirir. Siyasetin köklü bir dönüşüm geçirdiği gerçeğini kabul etmek zorundayız. Ancak bu kabul bizzat siyaset fikrini reddetmekle sonuçlanmamalı. Son otuz yıllık tarihi alternatif bir yaklaşım temelinde yeniden yazmaya duyulan gerçek ihtiyaç bizi solcuların geçmiş güzel günler nostaljisi tuzağına düşürmemeli. Dünyanın daha iyi bir yere dönüşmesini istiyorsak, mevcut olanakları da gösteren eleştirel bir bakış açısıyla kaotik gibi görünen dünyamızı yeniden incelemeye ihtiyacımız var. Neoliberal ve neomuhafazakarların ileri sürdüğü demokrasi formülünden çok daha derin ve kapsayıcı olan alternatif demokrasi modelleri üzerine düşünmek zorundayız. İnanıyorum ki gerçekten tutkulu ve eleştirel akademisyenler ve araştırmacıların yürüttüğü bu araştırma bizim Türkiye’deki alternatifler ve potansiyeller üzerine düşünmemize yardımcı olacak. Üstelik bunu Türkiye ile çok farklı bağları olan Almanya’daki bir grup araştırmacının

yürütmüş olması da ayrıca önemli. Türkiye’deki direniş potansiyellerini ve kadın hareketinin zenginliğini tanımaya ve Türkiye’ye farklı siyasal lenslerle bakmaya çağırın bu çalışmanın gerçekten de Almanya’daki akademisyenler için de ufuk açıcı olacağı düşüncesindeyim. Ayrıca Türkiye uzaktaki bir yabancı coğrafya değil. Yukarıda da belirttiğim gibi Türkiye ile dünyanın pek çok coğrafyası arasındaki derin siyasi rezonans ve etkileşimden dolayı, Türkiye’deki kadın hareketi üzerine yapılan bir çalışmanın sadece Türkiye’deki kadın hareketi üzerine olmadığını söyleyebiliriz.

Bölüm 2: Yeni Toplumsal Hareketler Paradigmasının Eksikleri

Neoliberal görüşlere ve yaklaşıma karşı önemli bir kuramsal çıkış yeni toplumsal hareketler paradigması kuramcılarında gelmiştir. Bu kuramcılara göre sendika yoluyla ifade bulan geleneksel işçi sınıfı dayanışmasının düşüşüne ve eski ulus devlet formasyonu eleştirisine paralel olarak, son otuz yıldır daha esnek ve heterojen toplumlar ve hareketlerin ortaya çıkışına neden olan yeni siyasi kimliklerin yükselişine tanık olduk. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu yana, refah devleti sistemi ve endüstriyel gelişme ile karakterize olan Batı Avrupa’nın siyasi ajandası hep iktisadi gelişme, refahın dağılımı ve güvenlik meseleleriyle meşgul oldu. Bunlar Batı toplumlarının sosyal, ekonomik ve siyasal sistemlerinin üzerine inşa edildikleri liberal demokratik refah toplumu uzlaşısının alt yapısını kuran temel meselelerdi. Ancak bu uzlaşım İkinci Dünya Savaşı sonrasında çözüldü. Böylece, eski uzlaşımın yukarıda belirtilen üç temel meselesine dayanan toplumsal çatışma eksenlerinde de kaymalar oldu ve bunlar sonucunda sermaye-emek çelişkisinin merkeziliği sorgulanır hale geldi. Touraine, Cohen, Arato, Melluci, Offe ve pek çok diğer yeni toplumsal hareketler üzerine yazan kuramcılarının da ileri sürdüğü gibi bu dönemde “kimlik” kavramı önemli ve dikkat çekici hale geldi. Aynı kuramcılar kadın hareketini de ortak eylemlilikteki bu yeni siyaset biçiminin bir örneği olarak yeni toplumsal hareketler başlığı altında inceliyorlar.

Yeni toplumsal hareketler Marksist yaklaşımın eleştirisinden doğar ve günümüz toplumlarının yeni dinamiklerini anlamaya yönelir. Ancak bu durum bu paradigmanın özgün niteliğini kuran unsur olduğu kadar, onun kısıtlarını da belirleyen faktördür. Bu bağlamda işaret edilen temel sorunlardan biri makro düzeyden başlayan analizlerin pek çok farklılığı, ayrışmayı ve değişimi

kaçırmakta olduğudur. Nitekim yeni toplumsal hareketler paradigması daha çok Batı Avrupa’da yaşanan makro dönüşümleri temel aldığı ve oradan hareket ederek yeni toplumsal hareketlerle ilgili bir kategori ürettiği için, bu ekol kimi “Üçüncü Dünya” fenomeni olarak adlandırılabilir. Güney Afrika’daki apartheid hareketi, Latin Amerika’da gelişen toplumsal muhalefet biçimleri gibi farklı dinamikleri olan hareketlere önemli ölçüde ilgisiz kalır (Downing, 2008). Pichardo da Downing’e benzer bir pozisyon alarak, yalnızca batı toplumlarıyla sınırlı bir yeni toplumsal hareketler analizinin eksik kaldığını, ayrıca farklı coğrafyalarda yükselen özgürlükçü sol değerlere yaslanmayan, muhafazakâr kimlik hareketlerinin ise tamamen dışarıda bırakıldığını savunur. Dolayısıyla çağdaş sağ kanat hareketler bu paradigmanın bir diğer kör noktasıdır. İşçi sınıfından kaynaklanmayan protestoları marjinalize ettiği için eleştirdikleri Marksist teoriler gibi, yeni toplumsal hareket kuramcıları da özellikle kimlik temelli, sol ve Batı merkezli olan hareketler dışındaki toplumsal hareketleri marjinalize etmektedirler. Bu, yeni toplumsal hareketler kuramına yöneltilen en temel eleştirilerden biridir. Downing bu noktada analizlerin makro düzeye çok bağlı kalarak ayrıntıyı kaçırmalarına itiraz ettiği gibi, her bir hareketi kendi özgüllüğünde tartışma gibi nominalist bir yaklaşımı da uygun görmez. Ancak eksik bırakılan çeşitliliğin tanınması ve analizlere dahil edilmesi gerektiğinin altını çizer (Downing, 2008).

Türkiye gibi bir coğrafyaya odaklandığından ve Türkiye’deki kadın hareketi içindeki farklılaşmalara duyarlı olduğundan, Bremen ekibi tarafından yürütülen bu araştırmanın bize bu sorunları tartışma fırsatı sunacağını ve yeni toplumsal hareketler paradigmasının sınırlarının ötesine geçebilmemiz için bazı yollar bulmamıza yardımcı olacak veriler ortaya koyabileceklerini düşünüyorum.

Bölüm 3: Neoliberal, Neomuhafazakar ve Otoriter Yönetim Zihniyetine Karşı ve Demokrasiyi Radikalleştirmek İçin Verilen Mücadelede Hareketler İçerisindeki Farklılaşmalar ve Hareketler Arası İttifaklar

Bu noktada siyasal alanda var olan alternatifler üzerine yapılan analizler açısından önemli bulduğum bir diğer soruna işaret etmek isterim. Bu aynı zamanda yukarıda ikinci bölümde belirtilen sorunla da yakından ilgili. Türkiye’de de 1980’lerden bu yana siyaset neoliberal

yaklaşım içinde şekillenmektedir ve AKP politikasını veya projesini bu postideoloji veya postmodern/latemodern politika çerçevesinde elbette kendi özgünlüklerini de dikkate alarak okumamız mümkün. Neoliberalizmin bu yerel siyasi tarihi Türkiye’deki devlet geleneğini ve reflekslerini elbette miras edinerek veya devşirerek ilerliyor. Ancak bugün yükselmekte olan neoliberal ve neomuhafazakar rejimlerin, 1940’lardaki devlet geleneğinden önemli farkları olduğu açık. Bu farklılıklar nedeniyle Türkiye’de çok yaygın olarak zikredilen “Türk devleti” geleneği veya “faşist rejim” gibi genelleyici kavramları çok dikkatli ve yerli yerinde kullanmamız gerektiği düşüncesindeyim. Hatta mümkünse bu tür eleştirilerin ötesine geçip, içinden geçmekte olduğumuz süreci özgünlükleriyle birlikte iyi analiz etmemizin daha makul bir yaklaşım olacağını düşünüyorum. Çünkü böylesi daha detaylı ve kaba genellemelerden uzak bir analiz, kadın hareketi içindeki aktivistlere veya genel olarak muhaliflere iktidarı nasıl ve nereden eleştirebilecekleri konusunda daha fazla yol gösterici olacaktır. Ayrıca neoliberalizmin hegemonyasını çözümlenmemiz ve buna uygun karşı stratejiler geliştirmemiz açısından da bu çok daha önemli. Son olarak bu araştırmanın da konusu olan, kadın hareketleri gibi toplumsal hareketlerin siyasi konumlarını anlamamız ve kendi içlerindeki siyasi farklılaşmaları ve gerilimleri çözümlenmemiz için de bu tür bir siyasi bağlam analizi geliştirmek gerekiyor.

1970’ler öncesine ait Kemalist siyaset geleneği veya eski muhafazakâr partilerin siyasi yaklaşımıyla AKP’nin neoliberal projesi arasında ne tür farklılıklardan söz edilebilir? Gerçekten 1940’lar, 1990’lar ve 2000’ler arasında ideolojik ve yapısal olarak ve egemen yönetim zihniyeti biçimleri açısından siyasi bir devamlılıktan söz edilebilir mi? İktidarının ilk yıllarında AKP, 2000’ler Türkiye’sinin yeni toplumsal hareketlerinin de etkisiyle büyüyen muhafazakâr-sivil toplumcu siyaseti temel almış ve neoliberal kuramların buyurduğu gibi, devletin üstündeki sosyal sorumlulukları alıp STK’ların omuzlarına atan yeni sağ yaklaşımları benimsemiştir. Kendisi de 1980’lerde yükselen ve bir kimlik hareketi olan İslamcı harekete dayanan AKP, bu açıdan 1970’ler öncesine ait özellikle ulusalcı sol projeleri seçkinci modernist perspektifleri ve devlet merkezli yaklaşımları bakımından eleştirerek gelişme göstermiştir. Bu şekilde sağ ve sol ideolojileri aştığını iddia eden AKP’nin neoliberal yönetim zihniyetini temel aldığı görülmektedir. AKP’nin muhafazakâr değerlere, neoliberal hizmet anlayışına ve pragmatist-teknisist devlet stratejisine yaslanan popülist yönetim zihniyetiyle, Kemalist rejimin milliyetçi, modernleşmeci, ideolojik açıdan ilkeci, devletçiliğe dayanan popülist

yönetim zihniyeti elbette aynı değildir. AKP’nin İslami kimliğe dayanan muhafazakâr popülizmini pragmatik-teknokratik-otoriter devlet stratejisi ile eklemleyen onun ekonomizmidir. Öte yandan Kemalizm’in modernleşmeci halkçı popülizmi ile etnik merkezli kimliğe dayanan ulus-devlet anlayışını ise devletçi-kalkınmacı ekonomik yaklaşımı ilişkilendirmektedir. Başvurulan enstrümanlar (örneğin -etnik veya dini- milliyetçilik ve otoriter devlet aygıtı) zaman zaman aynı olsa ve kriz zamanlarında siyasi elitler “devlet aklı”na yaslansalar da bu iki siyasi proje oldukça farklıdır.

Öte yandan AKP’nin sağ ideolojilerle ilişkisi de karmaşıktır. Kendisinden önceki muhafazakâr sağ partilerle (özellikle İslam dinine referans veren partilerle) bir devamlılık gösterse de onlarla arasında ciddi bir farklılaşma da söz konusudur. Örneğin Refah Partisi ve Fazilet Partisi gibi Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine karşı ve piyasa ekonomisini eleştirip daha devletçi bir yaklaşımı benimseyen öncüllerinden farklı olarak (İnsel, 2003) AKP ilk yıllarında Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği için yürütülen pazarlık sürecini desteklemiş ve AB üyeliği için uygulanması gereken reform paketlerini takdim etmiştir (Kahraman, 2007). Öncüllerinin devlet temelli anti-seküler ve anti-piyasa retoriklerini terk eden AKP, içeride ekonomik büyümeye, siyasi istikrar, iyi yönetişime ve sosyal hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesine odaklanan pragmatik “hizmet” temelli siyaset anlayışını öne çıkarmıştır.

Reformcu yıllarında AKP “kadın hakları” dahil feminist ajandaya bağlı pek çok fikri kullanmıştır. Dolayısıyla AKP rejimi tıpkı dünyadaki pek çok diğer postmodern ve postideolojik rejimler gibi feminist ajandalar tarafından daha önceden yazılmış olan meseleleri ve kavramları kendisine uyarlamıştır. En azından AKP gibi neoliberal ve neomuhafazakar rejimlerin yeni sağcı ideologlarının kadın hakları retoriklerine sahip oldukları ve bu kimlik merkezli politikaları kendi politik söylemlerine eklemekte ne kadar mahir oldukları görülmektedir. Bu kavramlar sadece geniş kitleleri etkilemek için değil (kadınlar üzerinde AKP’nin sosyal politikalarının ne kadar etkili olduğu bilinmektedir) aynı zamanda feminist aktivistlere karşı silah olarak da kullanılmıştır. Özce, yukarıda da belirtildiği gibi neoliberal rejim 1980’lerde ve 1990’larda Özal’ın Anavatan Partisi’nden bu yana, daha çok da AKP döneminde kadın sorununa (içine feminist argümanları da katarak) çeşitli siyasalar temelinde çözüm üretme iddiasında olmuşlardır.

AKP’nin erkek kimliğini merkezine alan ve kadınların erkeklerle eşit kamusal katılımını öne süren geçmiş kadın hakları söylemine karşı geliştirdiği “fark” temelli söylem de bu duruma bir diğer örnek olarak verilebilir. Buna göre kadın ile erkek doğal ve ilahi olarak farklıdır (fitrat). Kadınlar bu farkları temelinde, buna uygun rolleri benimseyerek ve muhafazakâr değerlere saygı gösterdikleri ölçüde ve muhafazakâr-dini kimliği güçlendirecek şekilde kamusal alana çağırılırlar. Kadınları yok sayma veya erkekleştirme riski taşıyan modernleşme projesinin başaramadıklarını, yeni muhafazakâr ideoloji, gelenekler temelinde kadın ve erkeğin doğal farklılıklarını kabul etme, tanıma ve sosyal yaşamı ona göre düzenleyerek başarmaya çalışır. Bu dini temelli “fark” tanımı çerçevesinde öznellik kazanan kadın, aile içindeki geleneksel anne ve eş rolleriyle sosyal ve kamusal haklardan yararlanma olanağı bulur. Başbakanlığı sırasında Erdoğan’ın kendisi kadın ve erkek eşitliğine inanmadığını, daha çok getirdiği olanaklar açısından eşitlik fikrini desteklediğini işte bu bağlamda ileri sürmüştür.

Bu yeni “fark” temelli eşitlik söylemi dini değerlerden de beslenerek kadınlara mahsus sosyal alanların ve hakların yaratılması sürecini hızlandırır. AKP’nin pragmatist sosyal hizmet anlayışına ve kadın haklarına muhafazakâr yaklaşımına bir örnek olarak eşlerini kaybetmiş ve bakıma muhtaç çocukları olan ihtiyaç sahibi kadınlar için geliştirilen sosyal politikalar verilebilir. AKP hükümeti yeniden evlenmemeleri ve ölmüş eşle olan evliliğin sürmesi durumunda bu kadınları yardıma uygun olarak tanımlar. Bu tür yardımlar bir yandan sosyal devlet anlayışıyla örtüşüyor gibi görünse de diğer yandan bu sosyal politikanın dayadığı akıl oldukça muhafazakâr cemaat ahlakını güçlendirici niteliktedir.

Bir açıdan kendisi de 1980’lerin kimlik siyaseti bağlamında doğmuş, Kemalist ideolojiye ve devlet geleneğine eleştirel yaklaşan AKP, özgürlük, demokrasi, adalet, eşitlik, hak gibi kavramlara yeni anlamlar katarak, onları kendi söylemlerine eklemlenmeyi ve onların dönüştürücü siyasal içeriklerini boşaltmayı başarır. Sosyal adalet ve eşitlik gibi ilkelerin pragmatist bir biçimde sosyal hizmet veya dini değerler temelinde yorumlanması da bunun bir örneğidir. Ama öte yanda AKP döneminin en özelleştirme yanlısı politikalarını da uygulamaya sokmuş, sosyal devletin ve kamu hizmetlerinin ‘verimliliği ve karlılığı arttırma’ adına özelleştirilmesine hız kazandırmıştır (İslamın neoliberalizmle evliliği). AKP’nin ekonomik programına göre kalkınma, küresel kentler yoluyla küresel piyasalarla bütünleşme olarak yeniden tanımlanmıştır.

Bütün bu sosyo-politik ve tarihsel dinamikler temelinde, AKP’nin neoliberal rejimini sadece onun muhafazakarlığına, dini yönetim zihniyetine vurgu yaparak veya onun siyasi projesini neoliberal iktisadi siyasalarına indirgeyerek analiz etmenin yetersiz olduğunu ileri sürmek mümkündür. Örneğin Brown (2003) Amerika’nın neoliberal politik aklının girdiği çıkmazı, devleti içeren ama onunla sınırlı olmayan öznellikler, vatandaşlık biçimleri ve davranışları üreten ve toplumsalı yeniden organize eden yönetim zihniyeti ya da yönetim biçimi olarak inceler. Bu görüş temelinde, Brown’a göre neoliberal rasyonalite ne sadece neomuhafazakarlıkla ne de sadece neoliberal ekonomik siyasalarla ilgilidir. Siyasi bir akıl olarak devlet de piyasanın da ötesine geçer ve vatandaş-öznenin ruhundan eğitim politikasına kadar uzanır.

Benzer bir biçimde AKP rejimi de sadece ekonomik politikaları değil, bunların toplumsal yerleşikliği ima eden ve dolayısıyla onun moral ve düzenleyici yönetim biçimini mercek altına almamızı gerektiren neoliberal/ neomuhafazakar zihniyet ya da siyasi akıl temelinde incelenebilir. Burada din kendi vizyonunun doğruluğu ve dürüstlüğü bakımından kanıt teşkil edecek dil ve sembolizmi sağlar (Petchesky, 1984: 245). Dirlik’e göre (2012: 241) devlet iktidarındaki din sonuçları bakımında gündelik yaşamın biopolitik kolonizasyonuna yol açar. Elbette bu biçimdeki düzenlemenin en önemli ve aynı zamanda küresel düzeyde büyük tartışma yaratan boyutu kadın bedeninin düzenlenmesidir Neoliberal rasyonaliteye gömülmüş AKP kendi söylemini sadece antifeminist ve antisosyal devlet boşluğuna düşerek değil, aynı zamanda solun sosyal refah ve feministlerin kadın hakları yaklaşımlarına karşı alternatif geliştirerek kurmuştur. Bir diğer deyişle ne sosyal demokrasi meselesi ne de kadın hakları söylemi aslında tamamen reddedilmiş ve gözden çıkarılmıştır. AKP bu nedenle geçmiş muhafazakâr partilerden farklı olarak pek çok kadın STK ile doğrudan ilişki içindedir. Hatta bunların pek çoğunun kurulması AKP’nin veya AKP’li milletvekillerinin girişimi ve müdahalesiyle ve AB ve BM gibi bölgesel-küresel örgütlerin sağladığı finansal kaynakların teşvikiyle olmuştur.

AKP rejiminin hegemonikleşmesi ve giderek daha muhafazakâr ve daha otoriter biçimler alması, Türkiye’nin içinde Kürt illerinde yürütülen savaşı derinleştirmesi bağlamında, söz konusu hükümet yanlısı kadın örgütlerini kadın hareketi içinde nasıl konumlandıracağımız önemli bir soru haline gelir. Çelişkili gibi görünse de bu eklektik politika esasen postmodern

siyasal kültürün, yani ideolojiler ötesi siyaset mitinin bir ürünüdür. Aynı zamanda AKP politikalarının, kimlik politikaları/hareketleri arasındaki etkileşim ortamında geliştiği burada dikkate alınması gerekir. Bütün kimlik politikaları eski ulusalcı devlet merkezli toplumsal projelerin eleştirisinden doğduğu ölçüde onlarla etkileşim içine girmişlerdir ve birbirleri arasında kavramsal transferler söz konusu olmuştur. Dolayısıyla günümüzde AKP’nin sivil topluma ve kadın hareketine gerçekleştirdiği müdahaleler temelinde ve toplumu yaşam tarzları bakımından derin bir ayrışmaya sürüklediği ölçüde, artık kadın hareketi içindeki farklılıklar sadece kimlik politikaları temelinde ele alınmaz hale gelmiştir. Demokrasi kavramına farklı yaklaşım ve devlet ideolojisine olan mesafe de araştırmacıların dikkate alınması gereken konular arasında yerini alır.

Bugün AKP’nin toplumun önemli bir kesimine karşı açık bir biçimde otoriterleştiği ve tüm ilgili kurumlarla birlikte gücün giderek merkezileştiği ve tek elde toplandığı görülmektedir. Ancak bu koşullarda dahi AKP’nin en önemli güç kaynağı demokrasi söyleminden aldığı meşruiyettir. Örneğin 15 Temmuz sonrasında darbe girişiminde bulunanlara karşı kendisini yeniden demokratik bir yönetim olarak kodlamayı ve konumlandırmayı başarmış ve bu şekilde toplumun önemli bir kesiminden destek almıştır. Dolayısıyla bu da bize demokrasi kavramının farklı anlamlarının da ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç Yerine

Dolayısıyla sonuca yönelik sorularımızı bir kez daha tekrar edebiliriz. Türkiye’deki kadın hareketini incelerken işaret edebileceğimiz yeni dinamikler nelerdir? Kadın hareketleri arasındaki farklılaşmanın temel parametreleri nelerdir? Bu parametreler sadece kimliklerin stratejik eklemlenmesine mi dayanmaktadır? Peki, her bir kadın hareketi kendi içinde demokrasi tanımı ve siyasal pozisyonu itibarıyla farklılaşma göstermekteyse nasıl ele alınmalıdır? (Örneğin, inançlı kadın örgütleri arasında bu temeldeki farklılaşma çok açık görülmektedir). Hükümetin neoliberal zihniyetine yaklaşımları temelinde ortaya çıkan çeşitli siyasi duruşlar ve farklılıklar hakkında ne söyleyebiliriz? Var olan kadın grupları ve örgütlenmeleri AKP’nin neoliberal zihniyetinin karmaşık ve özgün karakterini fark etmişler midir? AKP’nin neoliberal biopolitikalarına karşı alternatif önerebiliyorlar mı? Post-ideolojik ve

post-modern sağ rejimlere karşı mücadele ederken feminizmin ötesine geçmek veya postfeminist bir tutum içinde olmak ne kadar doğrudur? Ya da post-politik olmak ve kadın örgütleri ve hareketleri arasındaki tüm siyasi farklılıkları aşacak bir bakış açısıyla hareket etmek ne kadar mümkün ve istenir olabilir? AKP’nin neoliberal ve neomuhafazakar değerleri ve ilkeleriyle biçimlenmiş inançlı Müslüman kadın gruplarını ve örgütlenmelerini analizimize nasıl yerleştirebiliriz? Ya da bütün inançlı Müslüman kadın aktivist gruplarını hareketin benzer parçaları olarak değerlendirmemiz mümkün müdür? Hala kimlik politikaları çağında mıyız? Kesişimsellik kavramının bu tartışmadaki yeri nedir? Farklı demokrasi tanımlarını bu tartışmaya nasıl sokabiliriz? Eski moda olduğu ileri sürülen eşitlik, adalet ve demokrasi gibi kavramlar, farklı kadın örgütlerinin nasıl ele aldıklarını ve kadın hareketi içindeki ittifakların hangi temelde kurulduğunu anlamamız açısından değerli görünmektedir.

Bremen Üniversitesi’ne bağlı bu ekip, elinizdeki araştırmayı toplumdaki, siyasetteki ve kadın hareketi içindeki kimlik farklılaşmalarına duyarlılık kazandırmak amacıyla yürütmüşlerdir. Bu araştırmanın aşırı genelleşici ve homojenleştirici kategorileştirmelerden kaçınmayı hedefleyen titiz bir çalışma olduğu açık. Esasen araştırmalarının temel hedefi ve sorunsalı, Türkiye’de “kadın hareketi” içinde kimlik temelinde ortaya çıkan bu çokluğu veya heterojenliği görünür kılmaktır. Bu kimlik temelli ayrışmalar/kesişimler açısından kadın hareketlerinin nasıl farklılaşma gösterdiklerini, bu ekseninde kendi aralarında ne tür ittifaklar kurma veya politik gerilimler yaşama eğilimi gösterdiklerini de ortaya koymaktadırlar. Gerçekleştirdikleri bu çalışmanın var olan siyasi potansiyelleri ve çatışmaları çözümlememiz için önemli bir katkı sunmakta.

Temel sorularına, kavram ve kuramlarına bakarak, araştırmanın genel çerçevesini kimlikler arası kesişimler temelinde Türkiye’deki kadın hareketinin nasıl farklılaşmalar gösterdiği ve kadın hareketleri olarak ayrıştırılmayı hak ettikleri yönündedir. Görüldüğü gibi araştırma, kimlik temelli ayrışmaları esas almakta, her bir kadın hareketinin kendi içinde özellikle hükümet politikalarıyla ilişkileri bakımından (demokrasi, adalet, eşitlik gibi kavramlar temelinde) ne tür politik farklılaşmalar gösterdiğini tartışmamaktadır. Bu esasen elinizdeki araştırmayı temel alarak yürütülebilecek olan yeni çalışmaların konusu olabilir. Bu ekseninde benim naçizane akıl yürütme biçimim ve genel eğilimim, eğer post-politika mitine kapılmayacaksa, bir toplumsal hareket içindeki çeşitliliğin, demokrasi, özgürlük, eşitlik, adalet

gibi temel siyasal kavramlarla girilen ilişkilerdeki farklılıklarla birlikte okunması yönündedir. Bu bağlamda hükümet ile kurulan ilişkiler veya iktidara yakınlık gibi sorunlar tartışılmalı, iktidara karşı geliştirilen stratejilerdeki farklılıklar dikkate alınmalıdır. Elinizdeki araştırmanın konusu bu olmadığından, bu ancak gelecekte yürütülmesi beklenen çalışmaların konusu olarak önerilebilir. Ancak böylesi bir çalışma da elinizdeki araştırmayı kolaylıkla temel alabilir. Norberto Bobbio’nun da vurguladığı gibi, başlangıçta sağ/sol ayrımının ölümünü ilan eden yeni siyasi hareketler veya yeni toplumsal hareketler giderek daha fazla bu çizgide sağ ve sol versiyonlara bölünmektedirler. Örneğin Yeşil politikanın bugün sağ ve sol biçimleri bulunmaktadır. Ya da sağ muhafazakâr partiler ve onların iş birliği içinde oldukları kadın örgütlenmeleri bunların sol görüşlü olanlarına karşı kendi kadın hakları politikalarını geliştirmektedirler. Bu genel tablodan hareketle, feminist siyasetin politik ve ideolojik farklılıkların ötesinde kurulduğunu varsaymak yanlış olacaktır. Bizler liberal söylemin postpolitik siyaset kapanına sıkışmak istemiyorsak, kimliklerin kendiliğinden siyasal özne konumları üretmedikleri gerçeğini de kabul etmek zorundayız. Kimlik meseleleri üzerine kurulu siyasi projelerin alternatif dünya görüşleri ve insanların yaşamlarına yön veren farklı değerler üretmeye ihtiyaç içinde olduklarını görmemiz gerekir. Sağ ve sol şeklinde ayrıştırılan siyasi değerlerin değiştiğini kabul etmeliyiz. Ancak bu söz konusu değerlerin tamamen aşıldığı anlamına da gelmez. Bu değerlerin nasıl dönüşüm geçirdiğini ve yeni biçimlere bürünmekte olduğunu anlamamız için yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Bu tür çalışmalar aynı zamanda bize yeni toplumsal hareketlerin de dönüşüm içinde olduğunu gösterecek ve onların alternatif demokrasi modelleri sunmak açısından taşıdıkları yeni potansiyelleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu noktada Laclau ve Mouffe ya da Rancier gibi kuramcılarının demokrasi ve politika kavramları üzerine açtıkları tartışmalar bizim için oldukça kıymetlidir. Aynı şekilde kadın hareketi veya hareketleri içinde kurulabilecek yeni politik ittifakların sadece kadın kimliğini temel alamayacağını da bu bağlamda ileri sürmek mümkündür.

Kaynakça

- Brown, Wendy (2003), “Neoliberalism and the End of Liberal Democracy”, Ch. 3, içinde Brown, Wendy, *Edgework—Critical Essays on Knowledge and Politics*, Princeton: Princeton University Press, 37–59.
- Dirlik, Arif (2012). “Reflections On the Religious Turn in Turkish Politics: Secularism, Biopolitics,

Geopolitics” (commentary), *New Perspectives on Turkey*, No. 46, 239–244.

- Downing, John(2008). “Social Movement Theories and Alternative Media: An Evaluation and Critique”, *Communication, Culture & Critique* 1, *International Communication Association*, 40–50.
- Hall, Stuart (1988), *The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left*, London: Verso.
- İnel, Ahmet (2003), “The AKP and Normalizing Democracy in Turkey,” *South Atlantic Quarterly*, 102/2-3, 3-9.
- Jessop, Bob (2007) ‘New Labour or the Normalization of Neoliberalism’, *British Politics*, 2 (3), 28288.
- Kahraman, Hasan Bülent, (2007), *AKP ve Türk Sağı*, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.